

До 100-річчя від дня народження академіка В. С. Соболева

На сторінках "Мінералогічного журналу" (1988, 1998) широко освітлювався творчий і життєвий шлях петролога, мінералога академіка Володимира Степановича Соболева з нагоди 80- та 90-річчя з дня народження. Навіть в цьому номері журналу в статтях, присвячених досягненням українських вчених в галузі мінералогії та петрології за 90 років існування Української Академії наук, ім'я В. С. Соболева з великою шаною згадується поруч з іменами корифеїв вітчизняної і світової науки. До цих публікацій важко додати щось нове про великого вченого. Можна лише сказати, що найбільш відомі наукові праці В. С. Соболева ще за його життя стали

класичними, а з часом їх значення та актуальність не зменшуються (як і всі геніальні твори науки та культури).

В Україні (у Львові) В. С. Соболев жив і працював у післявоєнні роки (1945–1958). Цей період називають львівським, йому передували лєнінградський (1926–1943), а з 1958 по 1982 р. був новосибірський.

30 травня 2008 р. виповнилося 100 років з дня народження академіка, лауреата Лєнінської та Державної премій В. С. Соболева (помер 1.09.1982). Він народився, виріс і здобув шкільну освіту в Україні (Луганськ, Вінниця), а у 1926–1930 рр. навчався в Лєнінграді (Гірничий інститут) за спеціальністю "гірничий інженер-петрограф". Ще в лєнінградський період проявився науковий, педагогічний та організаторський талант В. С. Соболева (він обіймав посади завідувача петрографічної лабораторії Лєнінградського центрального науково-дослідного геологорозвідувального інституту; асистента, доцента, професора кафедр кристалографії та петрографії Лєнінградського гірничого інституту). У 1937 р. В. С. Соболеву було присвоєно науковий ступінь кандидата, а в 1938 р. — доктора геолого-мінералогічних наук за його першу видатну монографію "Петрологія трапів Сибірської платформи".

У Львів В. С. Соболева як видатного вченого було направлено, як це практикувалося в ті часи, з міркувань укріплення геологічної науки та підняття авторитету радянської влади в Західній Україні (перед тим приєднаної до УРСР). І львівський період виявився дуже плідним для вченого, а його науковими працями з петрології й мінералогії Коростенського плутону та вулканічних порід Закарпаття зачитуються і сучасні дослідники. В цей же період

В. С. Соболевим були написані узагальнюючі та оглядові праці з мінералогії силікатів (1949) та з геології родовищ алмазів Африки, Австралії, о-ва Борнео та Америки (1951). У Львові В. С. Соболев провів також активну навчально-методичну роботу, читав курс петрографії кристалічних порід, спецкурси — "Федорівський метод", "Фізико-хімічні основи мінералогії та петрографії"; видав навчальний посібник "Фёдоровский метод" (1954); підготував до друку посібники В. М. Лодочнікова "Главнейшие породообразующие минералы" (1947, 1955), "Краткая петрология без микроскопа для неспециалистов" (1956).

Монографія "Введение в минералогию силикатов" (1949), одна з найвідоміших праць В. С. Соболева, була удостоєна Державної премії СРСР та Почесної грамоти Всесоюзного мінералогічного товариства. У цій монографії, яка має власне мінералогічну назву, розглянуто низку питань та проблем петрології і напрямки їхнього вирішення (фізико-хімічні умови кристалізації мінералів, залежність структури та координаційного числа катіонів у мінералах від тиску й температури, процеси магматизму, метаморфізму, метасоматозу, парагенетичного аналізу та ін.). У ній було закладено проект та основи майбутніх досліджень ендегенного петрогенезису магматичних та метаморфічних порід. Наступні монографії з цієї проблеми принесли автору світову славу та присвоєння звання академіка АН СРСР.

Монографія "Петрология восточной части сложного Коростенского плутона" є і сьогодні однією з найцікавіших робіт як, зокрема, з цього плутону, так і з анортозит-рапаківігранітної формації загалом. В. С. Соболев оригінально пояснив асоціацію основних і кислих порід плутону, пов'язуючи їх формування з процесами асиміляції та кристалізаційної диференціації. У сучасній петрологічній і геофізичній літературі прийнято подібні асоціації порід називати мантіїно-коровою сумішшю. Можна визначити, що наведені хімічні аналізи порід (зокрема, гранітів групи рапаківі з низьким вмістом MgO) є

більш досконаліми, ніж більшість таких в багатьох наступних публікаціях інших дослідників.

Такою ж чіткою і досконалою є і невелика стаття В. С. Соболева про лужні сієніти Коростенського плутону (починаючи від прив'язки, геологічної позиції та закінчуючи петрографією й мінералогією цих порід).

Вченим було запропоновано спрощені діаграми для визначення залізистості біотитів, рогових обманок та піроксенів за їхніми оптичними властивостями.

За наукову, педагогічну та організаційну діяльність В. С. Соболева в 1951 р. було обрано член-кореспондентом АН УРСР, а в 1958 р. — академіком АН СРСР.

В. С. Соболев завжди цікавився проблемами глибинної петрології та генезисом кімберлітів й алмазів. Крім згаданої оглядової монографії з родовищ алмазів, він був науковим редактором перших монографій "Алмазы Сибири" (1957) і "Алмазные месторождения Якутии" (1959). Ще в довоєнні роки В. С. Соболевим було обґрунтовано перспективність алмазоносності Сибірської платформи, яку він порівнював з Південно-Африканською.

Друга світова війна завадила проведенню відповідних геологорозвідувальних робіт, а після війни передбачення В. С. Соболева блискуче підтвердились. Як відзначалося в одному з некрологів (Бабиць та ін., 1982) "наука знає небагато прикладів таких видатних прогнозів, які б оправдалися за короткий час і привели до відкриття сировини, так необхідної країні для інтенсивного технічного прогресу".

Із інших найбільш відомих робіт вже новосибірського періоду В. С. Соболева згадаємо "Физико-химические основы петрографии изверженных горных пород" (1961) (у співавторстві з О. М. Заварицьким) та "Фации метаморфизма" у чотирьох томах (1970–1974) (у співавторстві з вченими ІГіГ СВ АН СРСР). За останню роботу авторський колектив отримав Ленінську премію (1976). Посмертно вийшла монографія "Петрология верхней мантии и происхождение алмазов" (1989).

Створена В. С. Соболевим новосибірська петрологічна школа — одна з найбільших і найавторитетніших у колишньому СРСР та світі. Під його керівництвом закладені основи нових напрямків у геологічній науці: створення карт метаморфізму, вчення про метаморфічні формації та зв'язок з ними корисних копалин, розвинуті положення про склад і будову верхньої мантії, що базуються на теоретичних та експериментальних даних і дослідженні глибинних ксенолітів із кімберлітів.

В. С. Соболев мав великий авторитет у науковому світі. Він певний час очолював Петрографічний комітет СРСР, був почесним членом геологічних товариств Чехословаччини, Угорщини, Болгарії, президентом Міжнародної мінералогічної

асоціації. Україна разом зі світовою спільнотою гідно вшановує 100-річчя свого видатного земляка. На будинках геологічного факультету Львівського університету та ОІГТМ СВ РАН (Новосибірськ), де працював В. С. Соболев, встановлені меморіальні дошки. З 1983 р. у Новосибірську регулярно відбуваються Соболевські наукові читання. З нагоди ювілею знаного вченого геологічний факультет Львівського національного університету ім. Івана Франка разом з Інститутом геології і геохімії горючих копалин НАН України провели 11–12 червня Міжнародну наукову академію "Актуальні проблеми мінералогії і петрології (до 100-річчя від дня народження академіка В. С. Соболева)", де був присутній син вченого академік М. В. Соболев.